

# Cultuurpolitiek en vrijhandel\*

**A. Nuis** Op 20 en 21 oktober jongstleden organiseerde de Boekmanstichting in samenwerking met de vakgroepen vrijetijdswetenschappen en sociologie van de Katholieke Universiteit Brabant een internationale tweedaagse conferentie over de mogelijke consequenties van het zogenaamde GATT-overleg voor de culturele sector. Centraal thema in Tilburg was de culturele relatie tussen de Verenigde Staten en Europa. Aad Nuis, staatssecretaris van Cultuur, sprak het tweetalige openingswoord.

De Rotterdamse dichter en nachtburgemeester Jules Deelder beschreef ooit in twee zinnen zijn simpele maar effectieve remedie om de boze wereld buiten te sluiten. Hij schreef het reisgedicht:

*Als ik m'n ogen toe doe - Ben ik in Honolulu*

*Ladies and gentlemen, I'd interject a few words in English here. Although I thought it a good idea and very much in accordance with the theme of my speech, to speak in Dutch and provide you with English undertitling. But I realize now that translating is a difficult business sometimes. I suppose the translation of this text is something like:*

*When I close my eyes - I am in Paradise*

*This is a fair enough translation and it rhymes as well, but it doesn't sound so funny. I'll go back now to my written text.*

Deze versregels kwamen in mij op toen ik bij de voorbereiding van deze conferentie moest denken aan de Franse reactie van twee jaar geleden, op de vrijhandelsovereenkomst die Europa met de Verenigde Staten besprak. Frankrijk wilde de ogen sluiten voor alle *rubbish* die Amerika over Europa uitstortte om te kunnen blijven wegdromen in de eigen cultuur.

Bouw een muur om je cultuur en je blijft gevrijwaard van vervlakking en verloedering, was - enigszins gechargeerd - de redenering. De Fransen gaven hun verzet tegen de import van Amerikaanse film en televisie op. Maar de gedachte dat als het om cultuurbehoud gaat, afscherming de beste verdediging is, doet nog steeds opgeld in Frankrijk, maar ook in Nederland en wat breder in Europa. Vreemd is dat niet, als we ons met de Nederlandse dichter Lucebert realiseren dat alles van waarde weerloos is en als we zien met welke kracht de vercommercialiseerde cultuur- en informatie-

industrie inbeukt op onze cultuur. Maar uiteindelijk laat cultuur zich niet afschermen, een levendige cultuur vraagt om stimulering en ook om bescherming. Heel concreet, in termen van de discussie over de media: om quotering. Graag maak ik van de gelegenheid die u mij biedt, gebruik om deze beknopte redenering verder uit te werken.

Een belangrijk kenmerk van de Nederlandse cultuur is het open en pluriforme karakter ervan. We zijn als koopmansnatie groot geworden en handel vereist een open blik en open grenzen, vrij verkeer en tolerantie. Nederlanders pikken overal een graantje mee en brouwen van al die ingrediënten een eigen gerecht. Dat was goed voor onze welvaart en het was niet slecht voor ons geestelijk en cultureel klimaat. 'Typisch Nederlands' is een confrontatie of mengeling van culturen. Daarmee hebben we een reputatie opgebouwd. In de moderne dans bijvoorbeeld, in de muziek en in de literatuur. Want Nederlandse schrijvers lezen niet alleen in hun eigen taal, ze lezen ook buitenlandse collega's, wat het - maar dit terzijde - voor een Nederlandse boekbespreker vaak een hels karwei maakt om te achterhalen waar ze hun ruwe grondstoffen vandaan halen. De Nederlandse cultuur leent zich traditioneel dus al niet voor afscherming, de multiculturele aard van onze samenleving maakt verenging van de cultuur tot een nationale identiteit onmogelijk en ongewenst.

De Europese cultuur stoelt op klassieke, christelijke en humanistische waarden, maar kenmerkt zich vooral door een grote verscheidenheid in culturen die in de ontwikkeling van de nationale staten gevormd zijn. Een Europese culturele identiteit bestaat nauwelijks, een goede Europeaan is nog steeds ook en meestal in de eerste plaats iets anders; een Fransman, een Brit, een Nederlander of toch minstens een Amsterdammer. Ik betwijfel of we ooit in staat

zullen zijn - of moeten willen zijn - om zo'n Europese identiteit vorm te geven. Pogingen van de Europese gemeenschap om onze gemeenschapszin te versterken met Beethovens *Alle Menschen werden Brüder* als Europese hymne slaan niet echt aan - zijn stuk gaat ook niet over Europa, maar over de wereld - en het Europees Parlement leeft ondanks de publiciteitsmachine nog nauwelijks bij ons, Europese onderdanen. De kracht van de Europese cultuur ligt mijns inziens niet zozeer in een gemeenschappelijke identiteit, maar vooral in de verscheidenheid van culturen die zich naast elkaar ontwikkelen. Die veelzijdigheid leent zich evenmin voor afscherming of het optrekken van muren, maar krijgt haar waarde in uitwisseling en wederzijdse kennismaking.

Voor velen is de commercialisering van de cultuur een schrikbeeld dat door de internationalisering van de cultuurindustrie steeds dreigender wordt. Op de markt wordt cultuur net als informatie een economisch goed en verwordt kunst tot amusement, nieuws tot *info-tainment*, muziek tot deun: alles vervlakt tot makkelijk te consumeren confectiecultuur, is de klacht.

Dat de markt zich bemoeit met de cultuur is niet nieuw. Altijd al floreerde de kunst als het economisch goed ging. En altijd al zijn er kunsten geweest die zich zelf hebben kunnen bedruipen zonder collectieve steun. Nieuw is de exploitatie van de massacultuur die vooral lucratief is als ze op zo groot mogelijke schaal wordt uitgebaat. Cultuuruitingen die universele aantrekkingskracht hebben en wereldwijd verkocht en bekeken kunnen worden. Die universaliteit is bedreigend, omdat naarmate het bereik groter moet zijn, de herkenbaarheid evenredig moet toenemen en dus de vervlakking toeslaat. Van LA tot Adam moeten kijkers en luisteraars zich kunnen inleven in hetzelfde produkt. Het is die ver-

vlakking van de universele cultuurindustrie die angst inboezemt, omdat ze geen ruimte laat aan het eigene dat onze cultuur (of die van onze burenen) kenmerkt. En de essentiële vraag waarvoor wij staan is of wij die wereldwijde cultuurvervlakking het hoofd kunnen bieden.

*If you don't mind I'd interject again a few words in English here. 'Vervlakking', 'levelling' itself has become a rather flat term, a word of too easy and unthinking criticism. What I mean is this. There is absolutely nothing wrong in trying and succeeding in reaching a world wide audience. It is in fact a wonder of the modern world that this has become possible, and there is great merit in doing it well. But: only the greatest of artists and communicators are able to speak to the heart of the millions and help the whole intricate range of their personal voice and the ironic subtleties of their art. Most of us are only able to be personal and subtle in a more intimate form of conversation, on a basis of common understanding. Family talk. Cultural identity, national or otherwise is really a matter of a shared background to which we constantly allude and refer in conversation even unknowingly. And when we raise our voices to a larger audience, we are forced to simplify: we iron out all the ironics, we gloss over the fine points of meaning, we make the emotional undercurrents big and simple. So far so good. But if this simplified form of communication threatens to drive out the more subtle messages, we are literally in danger of our lives. Because these messages, from family talk and household jokes to poetry and high art, are the living source of creativity and in a very real sense the life blood of our culture and our society.*

Dat is de ene kant van de medaille, maar er is ook andere zijde. Technologische ontwikkelingen, de perfectionering van de informatie-infrastructuur en de groei van communicatiemogelijkheden, bieden perspectieven voor economische ontwikkeling

en groei. Industrie en dienstverlening maken gebruik van de nieuwe communicatiemogelijkheden en er komen nieuwe vormen van dienstverlening tot ontwikkeling. De nieuwe communicatiemiddelen vormen de zenuwbanen van moderne wereldomspannende ondernemingen. Internationale concurrentieverhoudingen worden sterk beïnvloed door de ontwikkeling van de informatie-infrastructuur die tot een verregaande globalisering van bedrijfsactiviteiten kan leiden. Satellieten, glasvezelkabels, mobiele telefoonnetten en computernetwerken doorbreken afstand en tijd. De wereld is het domein geworden van huiskamer en kantoor. Op korte termijn lijkt die ontwikkeling de economie geen kwaad te doen, maar al te hard juichend achter de informatie-hype aanlopen is onverstandig. De globalisering kan evengoed een enorme aanslag op onze werkgelegenheid tot gevolg hebben. We zullen op onze hoede moeten zijn want de globalisering van de dienstverlening en de economie werpt niet alleen vruchten af.

Een andere zure vrucht is het ontstaan van nieuwe conglomeraten en industriële complexen die in omvang en vervlechting een bedreiging vormen voor de werking van de markt. Zo is er een wereldwijd cultureel-industrieel complex aan het ontstaan dat informatie en cultuur exploiteert en monopoliseert. En het is de vraag of het traditionele recept tegen monopolies - een verregaande liberalisering van de markt, die kwaal voldoende zal helen.

Onlangs formuleerde de commissie-Bangemann een strategie voor de Europese Gemeenschap waarmee ze kan inspelen op de nieuwe technologische ontwikkelingen. De nadruk ligt op de ontwikkeling van nieuwe informatie-infrastructuren. Europa moet nieuwe snelwegen aanleggen en aansluiten op de *electronic highways* van de wereld. Bij die voorstellen wil

ik een aantal kanttekeningen plaatsen die direct te maken hebben met de zorg die ik in het begin van mijn betoog onder woorden heb gebracht.

Informatie- en communicatienetwerken lokken vraag en aanbod uit van diensten. Het zijn bovenal distributienetwerken die een belangrijke schakel vormen tussen producent en consument. De uitbreiding van die netwerken schept een behoefte aan diensten en producten. De ontwikkeling van de informatie-infrastructuur laat dat ook zien. Meer en meer treedt er een vervlechting op van het beheer van de distributie-infrastructuur en de ontwikkeling van diensten. Die verticale vervlechting was het eerst te zien in de muziekindustrie, waar artiesten, labels, studio's, platenproductie en handel in één hand kwamen. De audiovisuele sector laat nu dezelfde concentratie zien. Uitgevers participeren in de exploitatie van radio- en televisiezenders, omroepen geven bladen uit, televisieproducenten exploiteren televisiezenders. Er is een toenemende branchevervaging tussen uitgeverijen, het film- en televisiebedrijf en de platenindustrie: de multimediale conglomeraten.

In de stormachtig groeiende cultuurindustrie weet de Nederlandse koopmansgeest zich aardig staande te houden. De uitgeverijwereld, de muziekindustrie en de audiovisuele productiebedrijven hebben een positie op de Europese markt verworven. Maar ook daar zijn het vooral de gladdere, makkelijk herkenbare producten die aanslaan bij grote internationale groepen kijkers en luisteraars. Bovendien is er door het groeiende aanbod een permanente druk op de kostprijs: de toename van kwantiteit drukt de kwaliteit. En het is vooral de sterke Amerikaanse cultuurindustrie die in staat is om programma's als bulkgoederen te dumpen.

Er zit dus een duidelijke schaduwzijde aan een ongebreidelde ontwikkeling van de informatiemaatschappij. Kwaliteit, pluriformiteit, onafhankelijkheid van informatievoorziening en van cultuurmakers, verspreiding van specifieke cultuuruitingen en kunst - die meer van de mensen eisen - dat alles staat onder druk van de markt en ik beschouw het als een kerntaak van de overheid om die onevenwichtigheden tegen te gaan.

Dit betekent onder meer dat wij in Europa niet alleen de ontwikkeling van de informatie-infrastructuur moeten ondersteunen en liberaliseren, maar dat we tegelijkertijd de productie en distributie van cultuuruitingen - film, documentaires en audiovisuele producties - moeten stimuleren. En daar hoort ook het maken van bulkprogramma's bij, want kwaliteit vloeit voort uit een veel bredere productie. Om in de terminologie van de informatiemaatschappij te blijven: zonder eigen software zullen we verdrongen worden van de informatiesnelweg. Daarom is voor Nederland een toekomst zonder krachtig publiek omroepbestel dat onze audiovisuele sector stimuleert en programma's aanbiedt die zich onderscheiden in kwaliteit, diversiteit en pluriformiteit, moeilijk denkbaar. We moeten voor zo'n bestel ruimte opeisen en reserveren in het groeiende aanbod van informatie en we moeten een kwalitatief goede audiovisuele productie stimuleren door kwaliteitseisen aan de programma's te stellen.

In Europa zullen we meer aandacht moeten besteden aan het gezamenlijk financieren of coproduceren van films, documentaires, televisieseries door de lidstaten en het verspreiden van in Europa geproduceerde programma's in de verschillende landen.

Wij hebben in Nederland een fijnmazig systeem ontwikkeld waarmee wij pluriformiteit en kwaliteit in het culturele aanbod kunnen

bevorderen. Dat doen we met een stelsel van wetgeving, quota- en subsidieregelingen. We voegen iets toe of corrigeren de markt, indien nodig. De culturele wetgeving en regelingen vormen vooral een stimulans voor de markt, veel minder een belemmering. Ze dragen bij aan de instandhouding van een eigen cultureel produktie-apparaat en maken ons minder kwetsbaar voor cultuurimport. Cultuurpolitieke en economische belangen zijn met elkaar te verenigen. Maar gelet op de overweldigende dimensies van schaalvergroting en internationalisering kunnen we een evenwichtige combinatie van die belangen niet in ons eentje tot stand brengen. Dat vraagt om maatregelen in internationaal, en in eerste instantie, Europees verband.

Aan deze stelling kunnen de volgende gevolgtrekkingen worden ontleend:

1. De samenleving blijft nu en in de toekomst gebaat bij een breed en veelzijdig aanbod aan cultuuruitingen en -goederen. Dat evenwichtige aanbod vergt een actief cultuurbeleid: marktwerking alleen biedt onvoldoende garantie voor een pluriform en evenwichtig aanbod.
2. Het fijnmazige nationale stelsel van wetgeving en culturele stimuleringsmaatregelen (subsidie- en quotaregelingen) moet gehandhaafd blijven, zowel in het kader van de Europese Unie als in het kader van GATT.
3. De samenwerking in Europees verband moet versterkt worden, bestaande regelingen (het mediaprogramma, de richtlijn *Televisie zonder Grenzen* en het auteursrechtelijk regime) moeten worden voortgezet en nieuwe maatregelen ontwikkeld. Bij dit laatste denk ik dan onder andere aan een regeling voor de grensoverschrijdende vaste boekenprijs en een regeling om vergaande concentratievorming in de culturele industrie tegen te gaan.

4. We moeten ten slotte zoeken naar een nieuw en aanvullend instrumentarium voor cultuurbeleid, dat niet alleen gericht is op kwaliteit of pluriformiteit van het culturele aanbod of op de actieve participatie van grotere publieksgroepen. Modern cultuurbeleid vergt een instrumentarium waarmee invloed kan worden uitgeoefend op de produktie en distributie van cultuurgoederen binnen een steeds groter en uniformer wordend cultuurindustriële complex.

Met deze gedachten wil ik voor dit moment volstaan. Ik constateer dat er genoeg te doen valt, zowel in de vormgeving van ons eigen cultuurbeleid als in de vormgeving van maatregelen op Europees niveau. Die maatregelen zijn overigens al wel in de maak: de Europese Commissie heeft onlangs de nodige beleidsvoornemens op tafel gelegd ter stimulering van de audiovisuele sector. Daarbij heeft de Commissie niet verhuld dat ook zij worstelt met het evenwicht tussen economische en culturele belangen. Dat is een worsteling waar we in het kader van de Europese Raad uit zullen moeten komen. Want uit mijn verhaal zult u begrepen hebben dat zowel de cultuurpolitiek als de cultuurindustrie bij een dergelijk evenwicht is gebaat. Sedert het Verdrag van Maastricht dient de Europese Unie in haar beleid terdege rekening te houden met cultuurpolitieke overwegingen. Die zijn in het dossier van de Commissie ruimschoots aanwezig.

Ongetwijfeld zullen we in het kader van de GATT (of liever: de World Trade Organisation, zoals het instituut nu heet) opnieuw tegen die worsteling tussen economie en cultuur aanlopen. *So far we agreed to disagree.* Regelingen voor de cultuursector zijn in GATT-verband nog niet getroffen. Maar vroeg of laat zullen ze wel aan de orde zijn; het is goed om

onze positie nu vorm te geven. Mijn uitgangspunt daarbij moge u duidelijk zijn: cultuurpolitiek en vrijhandel zijn geen conflicterende grootheden maar moeten elkaar aanvullen en versterken.

- \* Dit artikel is de integrale weergave van de openingstoespraak van drs. A. Nuis, staatssecretaris van Cultuur van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, ter gelegenheid van de conferentie *GATT, the arts and cultural exchange between the United States and Europe*, op 20 en 21 oktober te Tilburg.

#### Bibliografische gegevens

Nuis, A. (1994) 'Cultuurpolitiek en vrijhandel'. In: *Boekmancahier*, jrg. 6, nr. 22, 410-414.

#### Aad Nuis

was in 1994 staatssecretaris van Cultuur van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen